

Сотніченко І.І.,

доцент кафедри філософії освіти і управління Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти", кандидат педагогічних наук

ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ: ПРАВОВИЙ КОМПОНЕНТ

У статті представлено аналіз результатів дослідження рівня сформованості правової компетентності у структурі готовності вчителів до реалізації компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, правова компетентність, правова грамотність, готовність до реалізації компетентнісного підходу.

Постановка проблеми. Нині суспільство потребує творчої особистості, здатної до вирішення складних життєвих завдань, до оптимальної адаптації в умовах, що постійно змінюються, самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення, відповідати за свої дії. "Спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань" [6, с. 15].

Провідним у модернізації системи освіти України проголошено компетентнісний підхід, який є основою розвитку освітніх програм у більшості розвинених країн. Основною метою компетентнісного підходу є забезпечення якості освіти, орієнтація на результат.

Реалізація в навчально-виховному процесі компетентнісного підходу потребує підготовленого до цього педагога. Перехід від кваліфікаційної моделі фахівця до компетентнісної є вимогою сучасного суспільства.

Професійна компетентність учителя, на думку більшості науковців, інтегрує в собі комплекс складових: когнітивну, психологічну, методичну, інформаційну, комунікативну, дослідницьку, правову тощо. Необхідно відзначити, що більшість учених, незалежно від особистого розуміння компонентного складу професійної компетентності, правову складову вважають обов'язковою.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Основна увага науковців, як показує аналіз наукових джерел, приділяється питанню формування правової компетентності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти: Г. Васянович, М. Городинський, Д. Клочкова, О. Іваній, М. Подберезський, І. Романова, Г. Фірсов та інші. Водночас практично відсутні дослідження, у яких розкрито організацію навчання із формування та розвитку правової компетентності в педагогів-фахівців. В умовах модернізації освітньої системи країни, що супроводжується суттєвим оновленням нормативно-правової бази освітньої діяльності, забезпечення правової грамотності вчителя є актуальним і необхідним.

Мета статті – аналіз стану сформованості правової компетентності вчителя у структурі його готовності до реалізації компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідними для компетентнісного підходу є поняття "компетентність" і "компетенція", які науково обґрунтовані вченими країн

Європейського Союзу в середині 80-х років минулого століття (Р. Бадер, Д. Мертенс, Дж. Равен, А. Шелтон та ін.). У вітчизняній педагогіці та психології сутність компетентнісного підходу розкрили Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Зимня, С. Калашнікова, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, С. Трубочова, Л. Хоружа, А. Хуторський та ін.

Я. Логвіною [7] в аналізі обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених указано на наявність трьох бачень науковців, які по-різному трактують сутність компетентнісного підходу.

Прихильники першої точки зору – *компетентнісний підхід* – "мода на компетентність" – вважають, що сутність результатів освіти можна охарактеризувати й іншими, не менш важливими поняттями: "освіченість", "майстерність", "рівень підготовленості випускника", "навчальні вміння", "інтелектуальний капітал" тощо.

Учені, які дотримуються думки про те, що *компетентнісний підхід не є абсолютно новим для вітчизняної школи*, наголошують, що подібні ідеї вже були описані у працях плеяди вчених (В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, М. Щедровицький та ін.).

Представники третьої групи вважають *компетентнісний підхід способом оновлення освіти, напрямом розвитку освітньої галузі* на всіх рівнях.

Приєднуємося до третьої позиції і, не маючи на меті аналізувати сучасні визначення поняття "компетентнісний підхід", які широко представлені в наукових і фахових виданнях, у своєму дослідженні дотримуємося найбільш розповсюдженого трактування розглядуваного поняття: компетентнісний підхід – це переміщення акцентів із процесу накопичення знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку особи, яка навчається, здатності практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання, набуті способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих і професійних проблем.

На засадах компетентнісного підходу складено Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів [2]. У нормативному документі визначено основні складові компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників, які визначаються як *якість дії працівника щодо забезпечення такого:*

- ефективності вирішення професійно-педагогічних проблем і типових професійних завдань, які виникають у реальних ситуаціях педагогічної чи науково-педагогічної діяльності – ***професійна компетентність***;
- ефективного прямого та зворотного зв'язку з учасниками навчального процесу та замовниками освіти – ***комунікативна компетентність***;
- структурування інформації, її адаптацію до особливостей педагогічного процесу і дидактичних вимог – ***інформаційна компетентність***;
- ефективного використання у професійній діяльності законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань – ***правова компетентність***.

На нашу думку, важливо, що в документі всі компетентності охарактеризовано як *якість дії працівника*. Зазначаємо також, що якість дій педагога визначає якість освітнього процесу в цілому.

Як бачимо, серед перерахованих компетентностей важливу роль має правова компетентність. За твердженням багатьох науковців [3; 4; 5; 9], правова компетентність увіходить до складу ключових, універсальних компетентностей, пов'язаних зі здійсненням життєво важливих видів діяльності фахівця.

Аналіз тлумачення поняття "правова компетентність" у працях учених: "високий ступінь оволодіння системою правових знань у професійно-педагогічній діяльності, сформовані професійно-правові вміння та практичні навички їх застосування, спрямовані на правове навчання і виховання учнів шляхом педагогічного впливу" [5, с. 167]; "складне

інтегративне утворенням у цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, уміння та професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів і організації власної професійної діяльності в межах правового поля" [4, с. 6]; "комплексна характеристика соціальної дії, у якій в єдності виявляються знання, навички, цінності, особисті установки і свобода поведінки" [8, с.27] тощо – дає можливість стверджувати, що науковці як обов'язковий компонент поняття включають насамперед когнітивну складову. Вона передбачає знання законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади і забезпечує організацію професійної діяльності на їх основі: "...когнітивний компонент повинен передусім бути спрямований на формування ... певного обсягу знань, що в подальшому будуть умовою для здійснення відповідних, правильних професійних дій" [3, с. 265].

Приєднуємося до думки більшості дослідників, що основою правової компетентності є знання законів і нормативних положень, побудова власної діяльності відповідно до нормативних документів.

Будь-яка професійна діяльність регламентується певними нормативно-правовими актами, без знання і розуміння яких якісна та результативна діяльність є неможливою. "Вчителеві необхідне чітке знання нормативно-правової бази своєї професійної діяльності, свого правового статусу для того, щоб ефективно здійснювати захист своїх особистих прав і свобод. Самоконтроль вчителя за своєю діяльністю повинен здійснюватися на підставі правових знань та правосвідомості", – зазначає І. Галдецька [3, с. 267].

Компетентнісний підхід, його сутність, категорійний апарат, особливості реалізації в навчально-виховному процесі знаходяться в центрі уваги вітчизняних учених вже більше десяти років. Однак затвердження підходу на законодавчому рівні відбулося лише із введенням Державного стандарту початкової загальної освіти та Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, що зумовило необхідність реалізації цього підходу в організації навчально-виховного процесу педагогічними працівниками системи загальної середньої освіти.

У дослідженні мали за мету виявити рівень знань і розуміння змісту основних нормативних документів, які регламентують професійну діяльність учителя в умовах реалізації компетентнісного підходу, що, на нашу думку, значною мірою визначає результативність та якість компетентнісно-орієнтованої освіти.

Отже, у ході дослідження впродовж трьох років проводилися опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації для виявлення рівня знань основних положень нових державних стандартів, розуміння їх сутності. Анкетування проводилося на початку курсів під час вхідного діагностування; ним було охоплено педагогічних працівників різних фахових категорій – учителів української мови і літератури, математики, фізики, біології, хімії, географії, а також директорів навчальних закладів та заступників директорів з навчально-методичної та навчально-виховної роботи – усього понад 300 респондентів.

Серед запитань, які було запропоновано в анкеті, були такі:

1. Укажіть, на засадах яких підходів ґрунтується Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.
2. Дайте визначення поняття "компетентнісний підхід".
3. Перерахуйте ключові компетентності, які визначені в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти.
4. Назвіть предметні компетентності, які формуються засобами навчального предмета, який Ви викладаєте.
5. Наведіть приклад завдання для контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, яке побудоване на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз результатів опитування показав, що більшість керівних кадрів та педагогічних працівників не змогла назвати всі визначені в Державному стандарті підходи: 47% педагогів

назвали особистісно зорієнтований підхід, 34% – компетентнісний, 9% – діяльнісний. Але необхідно констатувати, що кількість обізнаних педагогів збільшувалася з кожним роком.

Щодо розуміння сутності "компетентнісного підходу", то запропоновані визначення переважно не відповідали поданому в Державному стандарті, але відображали сутність цього поняття, що широко представлено в науко-педагогічних і фахових виданнях. Узагальнений варіант відповідей можна сформулювати так: компетентнісний підхід – це спрямованість навчально-виховного процесу на формування в учнів здатності застосовувати знання і вміння в різних навчальних і життєвих ситуаціях

Значні труднощі в опитуваних викликала необхідність назвати ключові компетентності. Більшість респондентів намагалася навести свій варіант переліку, що певною мірою співпадає із визначеними в державному стандарті. Ураховуючи, що ключові компетентності належать "до загальногалузевого змісту освітніх стандартів" [1], отже формуються засобами будь-якого предмета, такий стан викликає серйозні занепокоєння. Неможливо сформулювати у вихованця те, про що педагог не має чіткого уявлення.

Несподіваним виявився факт, що значна частина педагогічних працівників не змогла правильно назвати предметні компетентності, які формуються засобами навчального предмета, який викладає.

Найбільшу складність у педагогів викликало завдання, що передбачало виявлення рівня розуміння сутності компетентнісного підходу і пропозиція навести приклад завдання для контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, побудованого на засадах компетентнісного підходу.

Розуміючи, що нині наявна значна кількість інформації про компетентнісний підхід в освіті та що такі важливі питання обговорюються в освітянській спільноті на різних рівнях, робимо висновок, що така діяльність ведеться або недостатньо, або поверхово, або обмежується лише теоретичними викладками.

Під час анкетування педагогічним працівникам було також запропоновано визначити рівень власної готовності до реалізації компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі (рис. 1).

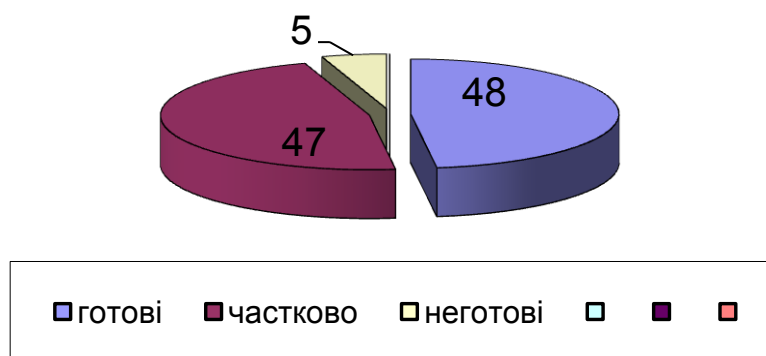

Рис 1. Готовність педагогів до реалізації компетентнісного підходу

Як видно з результатів анкетування, представлених на рис. 1, 48% педагогів визнали себе готовими до такого навчання, 47% відзначили свою часткову готовність і зовсім незначним (5%) виявився відсоток тих, хто вважає себе неготовим. При цьому необхідно зазначити, що більшість із тих, хто вважає себе готовим до такого навчання, не змогла назвати ні ключові, ні предметні компетентності, ні навести приклад конкретного завдання для контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, побудованого на засадах компетентнісного підходу.

Висновки. На основі результатів дослідження зроблено такі висновки:

- правова компетентність є обов'язковою складовою професійної майстерності вчителя;
- будь-які освітні реформи, інновації потребують ґрунтовної теоретичної підготовки педагога, яка має неодмінно включати і починатися із правової освіти – ознайомлення з нормативно-правовим забезпеченням нововведення;
- формування правової компетентності є процесом неперервним, оскільки нормативно-правова база оновлюється і поповнюється постійно;
- розвиток правової компетентності вчитель має здійснювати всіма можливими засобами на основі різних форм організації: у процесі самоосвіти, завдяки системи роботи методичної служби навчального закладу, району/міста, області, у системі післядипломної освіти;
- робота з підвищення правової грамотності вчителя щодо знання основних нормативно-правових документів у межах професійної діяльності має стати обов'язковою на всіх рівнях підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1078.html.
2. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/37302/>.
3. Галдецька І.Г. Теоретичні основи формування правової компетентності у майбутніх учителів як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І.Г. Галдецька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 28. – (Серія 19 "Корекційна педагогіка та спеціальна психологія"). – С. 265–269. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_57.
4. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
5. Клочкова Д. М. Формування правової компетентності у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Клочкова Дарина Миколаївна. – К., 2011. – 297 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
7. Логвінова Я. Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освіті у працях українських і зарубіжних учених [Електронний ресурс] / Я. Логвінова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 3–4. – Режим доступу : <http://pps.udpu.org.ua/article/viewFile/18633/16377>.
8. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової підготовки студентів / І. А. Романова // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 33. – С. 26–35.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Сотниченко И.И. Готовность учителя к реализации компетентного подхода: правовой компонент

На основе анализа научных работ установлено, что правовая компетентность является важным компонентом профессиональной компетентности учителя. Рассматривается роль когнитивной составляющей правовой компетентности, которая включает знания законодательных нормативных документов органов государственной власти и обеспечивает их продуктивное использование в профессиональной деятельности. Представлен анализ результатов исследования уровня сформированности правовой компетентности в структуре готовности учителей к реализации компетентного подхода в учебно-воспитательном процессе. Сделан вывод о необходимости повышения уровня правовой грамотности учителя на всех уровнях системы повышения квалификации.

Ключевые слова: компетентный подход, профессиональная компетентность, правовая компетентность, правовая грамотность, готовность к реализации компетентного подхода.

Sotnichenko, I. The Readiness of a Teacher to the Implementation of the Competence-Based Approach: the Legal Component

On the basis of the analysis of scientific papers it is proved that legal competence is an important component of professional competence of a teacher. The role of the cognitive component of legal competence is analyzed, which includes knowledge of legislative and regulatory documents of state authorities that ensures their productive use in their professional activities. The analysis of the results of research of the level of legal competence formation in the structure of readiness of teachers to realization of the competence approach in the educational process is presented. The conclusion is drawn on necessity of increase of the level of legal literacy of a teacher at all levels of the system of in-service education and professional development.

Key words: competence approach, professional competence, legal competence, legal literacy, readiness to the implementation of the competence-based approach.